

**Een karterend booronderzoek en een
archeologische opgraving in de Kromme
Hoek te Wageningen, gemeente
Wageningen (Gld.)**

S.J. Tuinstra

**Met bijdragen van K.L.B. Bosma, C.G. Koopstra, G.J. de Roller &
A.J. Wullink**

ARC-Publicaties 171

Groningen

2006

ISSN 1574-6879

Colofon

Een karterend booronderzoek en een archeologische opgraving te
Wageningen, gemeente Wageningen (Gld.)

ARC-Publicaties 171
ARC-Projectnummer 2006-155

Oprichtgever
Gemeente Wageningen
Bevoegd gezag
Gemeente Wageningen, Mw. drs. C.H. Peen
Beheer en plaats van documentatie
Provinciaal Depot voor Bodemvondsten van Gelderland

ARCHIS nummer bureau-onderzoek
20436
ARCHIS nummer onderzoek
16203

Tekst
S.J. Tuinstra, met bijdragen van K.L.B. Bosma, C.G. Koopstra,
G.J. de Roller & A.J. Wullink

Tekeningen
B. Schomaker

Foto's
L. de Jong

Redactie
A. Ufkes

Eindredactie
J. Schoneveld

Status
definitieve versie

Autorisatie — M. Defilet

Uitgegeven door
ARC bv
Postbus 41018
9701 CA Groningen

ISSN 1574-6879

Groningen, 2006

Omslag
De gevonden beerput. foto S.J. Tuinstra.

Een recente lijst van de ARC-Publicaties is te vinden op www.arcbv.nl

Inhoud

1 Inleiding	3
<i>S.J. Tuinstra</i>	
1.1 Aanleiding voor het onderzoek	3
1.2 Ligging van het onderzoeksgebied	3
1.3 Geschiedenis	4
1.4 Doel van het onderzoek en vraagstellingen	4
2 Resultaten	11
2.1 Karterend booronderzoek	11
<i>A.J. Wullink</i>	
2.2 Archeologische opgraving	11
<i>S.J. Tuinstra</i>	
3 Vondsten	17
3.1 Aardewerk	17
<i>K.L.B. Bosma</i>	
3.2 Botanische macroresten	19
<i>G.J. de Roller</i>	
3.3 Metaal	20
<i>C.G. Koopstra</i>	
4 Conclusie en aanbevelingen	23
<i>S.J. Tuinstra</i>	
4.1 Conclusie	23
4.2 Aanbeveling	25
Literatuur	27
Bijlagen	28

1 Inleiding

S.J. Tuinstra

1.1 Aanleiding voor het onderzoek

De aanleiding voor het onderzoek is de geplande nieuwbouw van twee stadsvilla's op de hoek Boterstraat – Herenstraat te Wageningen. Het te onderzoeken perceel staat aangekend als beschermd monument. Deze monumentenstatus is gebaseerd op het feit dat hier tot 1972 huis Torck stond en dat zich hier mogelijk nog restanten van de middeleeuwse stadsmuur bevinden. Door de nieuwbouw zullen eventueel aanwezige archeologische resten worden verstoord. Op basis van een bureauonderzoek, uitgevoerd door mw. drs. C.H. Peen, archeologisch beleidsmedewerker van de gemeente Wageningen, is door de gemeente Wageningen vastgesteld dat het terrein voorafgaand aan de bouwactiviteiten archeologisch onderzocht diende te worden.¹ Dit onderzoek bestond uit een karterend booronderzoek en een archeologische opgraving waartoe aan Archaeological Research & Consultancy (ARC bv) door de gemeente Wageningen opdracht werd verleend.

Het onderzoek vond plaats van 12 juni tot en met 16 juni 2006 en werd uitgevoerd door een veldteam bestaande uit drs. M. Defilet en ing. M.C. Botermans (veldtechniek) en drs. S.J. Tuinstra (projectleiding). De graafmachine werd geleverd door de firma Basten, Horssen, en werd bediend door dhr. M. Buddingh. Het aardewerk werd onderzocht door mw. drs. K.L.B. Bosma, de botanische macroresten door drs. ing. G.J. de Roller en het metaal door drs. C.G. Koopstra. drs. A.J. Wullink voerde het fysisch-geografisch onderzoek uit op de onderzoekslocatie.

1.2 Ligging van het onderzoeksgebied

Het terrein bevindt zich in het centrum van Wageningen, direct achter de voormalige middeleeuwse stadsmuur. De precieze locatie is de hoek van de Boterstraat met de Herenstraat, ook bekend als de Kromme Hoek. Het terrein heeft na de afbraak van huize Torck in 1972 een bestemming als plantsoen gekregen. Het gebied maakt onderdeel uit van de historische stadskern van Wageningen, AMK² terrein

¹C.H. Peen, Archeologisch bureauonderzoek Kromme hoek Wageningen, werkdocument 12 mei 2006.

²Archeologische monumentenkaart.

12710. Door de archeologische werkgroep Oud-Wageningen zijn hier waarnemingen gedaan; het betreft waarnemingsnummer 17147 (afb. 1.1 en 1.2).

1.2.1 Objectgegevens

Provincie	Gelderland
Gemeente	Wageningen
Plaats	Wageningen
Toponiem	Kromme Hoek
Kaartblad	39F
Coördinaten	174.095/441.768; 174.083/441.766 174.084/441.777; 174.093/441.778
Periode	IJzertijd – Nieuwe Tijd
Type object	nederzetting
Type bodem	zandige klei
Geomorfologie	rivierafzetting-stuwwal

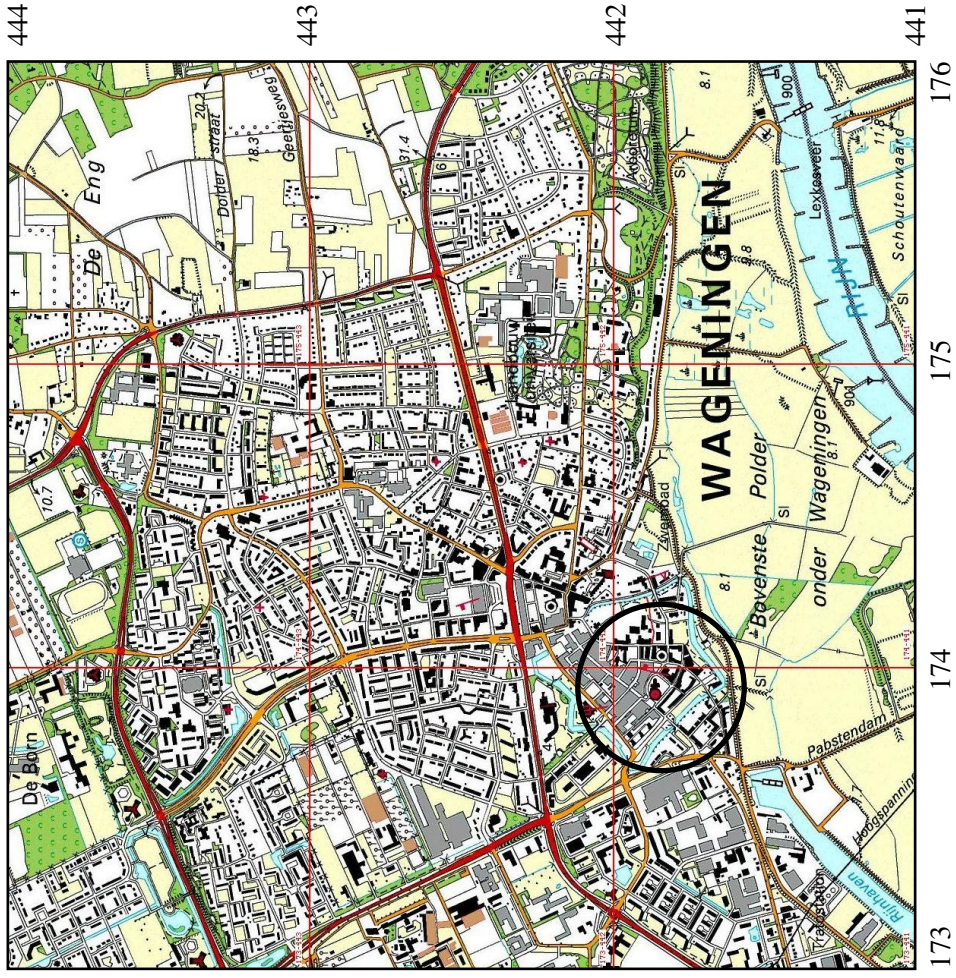
1.3 Geschiedenis

De huidige stad Wageningen is in de 11e eeuw ontstaan, toen de bewoning zich verplaatste van de Wageningse Berg naar het laaggelegen grondgebied aan de Rijn. De stad werd in 1240 voorzien van aarden vestingwerken en kreeg in 1263 stadsrechten. In de loop van de 14e eeuw zijn de vestingwerken in baksteen uitgevoerd. Belegeringen, branden en de voortuitgang van de krijgskunst leidden diverse malen tot her- en verbouw van de vestingwerken. Vanaf 1717 zijn de vestingwerken officieel afgeschaft, en verdwenen vervolgens in snel tempo. Het in het onderzoeksterrein gelokaliseerde deel van de stadsmuur is rond 1740 geheel af- en uitgebroken. Ook een direct achter de muur gelegen pand, 'het huisje aan de wal', is toen afgebroken. Hierna is op deze locatie huize Torck gebouwd, gedeeltelijk met het vrijgekomen materiaal van de sloop van de vestingwerken. Het huis is genoemd naar de eigenaar, de heer Lubbert Adolf Baron Torck (afb. 1.3). Deze belangrijke persoon uit de Wageningse geschiedenis was met onderbrekingen vanaf 1717 tot 1743 burgemeester en tot 1749 schepen van Wageningen. Huize Torck werd in 1947 het onderkomen van de studentensociëteit Sela, en brandde in 1972 af. Hierna is het pand gesloopt en kreeg het terrein tot in de huidige tijd de bestemming van plantsoen.

Na de sloop in 1972 werd in 1978 door de archeologische werkgroep Oud-Wageningen, onderdeel van de Historische vereniging Oud Wageningen, een onderzoek ingesteld naar het hier aanwezige gedeelte van de stadsmuur (Huisman 1982). Hierbij werd vastgesteld dat de stadsmuur ter plekke van huize Torck geheel was uitgebroken; slechts de uitbraaksleuf werd teruggevonden.

1.4 Doel van het onderzoek en vraagstellingen

Ten behoeve van het onderzoek is een Programma van Eisen (PvE) opgesteld door mw. drs. M.K. Dutting en drs. R.M.R. van Oosten namens Hazenberg Archeologie

Abbeelding 1.1 Topografische kaart van de onderzoekslocatie (omcirkeld) en omgeving, voorzien van RD-coördinaten.
Bron: Topografische Dienst Nederland.

21-12-2006

Legenda

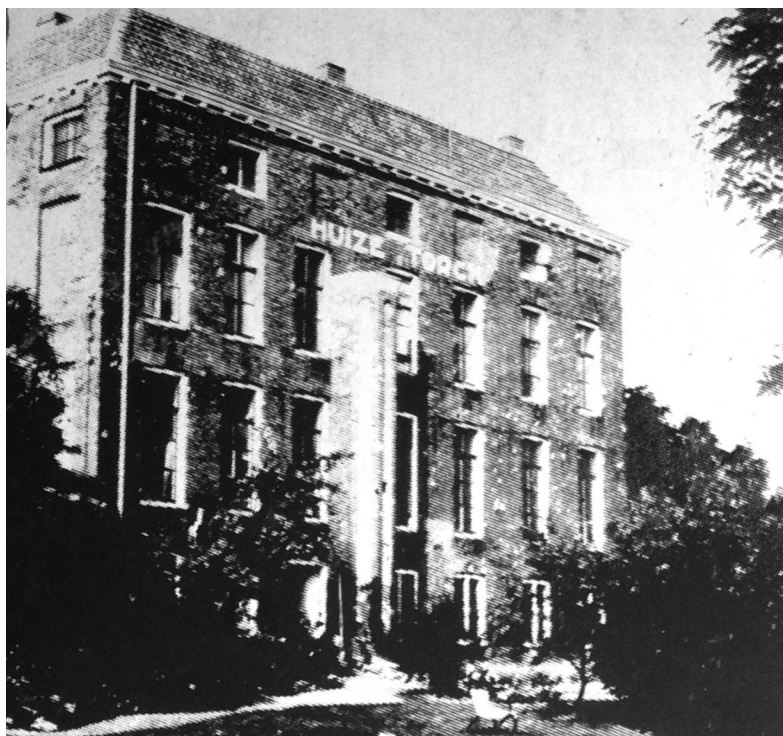
- ONDERZOEKSMELDINGEN
- WAARNEMINGEN
- HUIZEN
- TOP10 (c)TDN
 - bebouwd gebied
 - doorgaande wegen
 - bos
 - bouwland
 - weiland
 - boomgaard/kwekerij
 - heide
 - zand
 - begraafplaats
 - water
 - overig bodembegebruik

0 50 m

RACM
Archis2

Afbeelding 1.2 De positie van het onderzoeksgebied in Wageningen. Bron: Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurhistorie en Monumenten/Archis II, 21 december 2006.

Afbeelding 1.3 Het voormalige huize Torck vlak voor de brand. Bron: Nabij onderzoekslocatie geplaatste informatiebord, studentenvereniging Sela.

Leiden.³ Behalve onder meer een korte samenvatting van de voorgeschiedenis van deze locatie en uitvoeringseisen ten aanzien van het veldwerk zoals verwoord in KNA versie 2.2, staat hierin een aantal onderzoeksvragen geformuleerd. Een specifiek onderzoekskader kent dit onderzoek niet; het onderzoek draagt bij tot kennisvermeerdering inzake stadskernonderzoek.

Karterend booronderzoek

- 1 *Wat is de exacte bodemopbouw en geomorfologische situatie in het onderzoeksgebied?*
- 2 *In hoeverre is de bodem ter plaatse nog intact?*
- 3 *Kunnen nog intacte archeologische resten worden aangetroffen uit de periode vóór de Middeleeuwen? Zo ja, welke?*

Opraving met beperkingen

- 1 *Bevinden zich in het onderzoeksgebied nog intacte resten uit de Middeleeuwen, bijv. funderingsresten van het huisje aan de wal, resten van de eerste fasen van de stadsomwalling of bebouwing binnen de eerste vestingwerken? Zo ja, welke?*

³Programma van Eisen Wageningen Kromme Hoek, opraving met beperkingen, opdrachtgever Gemeente Wageningen, auteurs M.K. Dutting en R.M.R. van Oosten.

- 2 *Bevinden zich in het onderzoeksgebied nog archeologische waarden uit de Nieuwe tijd? Zo ja, welke? In welk verband zijn deze te relateren aan huize Torck of latere bebouwing?*
- 3 *Wat is de omvang, aard, datering van eventuele aangetroffen archeologische vindplaatsen?*
- 4 *Zijn er voordat de locatie bebouwd werd grondverbeteringen (ophogingslagen) aangebracht? Zo ja, waaruit bestond de ophoging en hoe is deze te onderscheiden?*
- 5 *Is de stadsmuur of uitbraaksleuven van de stadsmuur of andere sporen van het verdedigingsstelsel (bv. gracht) nog op deze locatie aanwezig? Hoe zien deze eruit en wat is de relatie met de overige sporen?*
- 6 *Vanaf wanneer is de locatie bebouwd geweest en wat was de aard van de bebouwing?*
- 7 *Zijn er sporen van de stadsbranden uit o.a. 1422 en 1625? Zo ja, hoe manifesteren die zich?*
- 8 *In hoeverre kloppen de verwachtingen op basis van het eerder uitgevoerde archeologische amateuronderzoek?*
- 9 *In welke periode of periodes heeft bewoning of gebruik van de locatie plaatsgevonden?*
- 10 *Is het mogelijk een uitspraak te doen over de (huishoudelijke of industrieële) activiteiten die hier plaatsvonden? Zo ja, welke?*
- 11 *Is het mogelijk om een uitspraak te doen over parcelering en eventuele veranderingen hierin in de loop van de tijd? Zo ja, welke?*
- 12 *Zijn er op de locatie (sporen van) beerputten?*
- 13 *Is het mogelijk een uitspraak te doen over de specifieke bewoner(s) en/of gebruiker(s) van de locatie, gekoppeld aan de bewoningsniveaus? Zo ja, welke?*
- 14 *Is het mogelijk om op basis van het vondstmateriaal of anderszins een indicatie te geven van de sociale klasse waartoe de bewoner(s) en/of gebruiker(s) behoorde(n)? Zo ja, welke?*

1.4.1 Werkwijze

De werkwijze volgt het Programma van Eisen en is uitgevoerd conform KNA 2.2. De bedoeling was om de lokatie van de toekomstige stadsvilla's te onderzoeken tot op een diepte van circa 1,30 m –mv, de geplande ontgravingsdiepte ten behoeve van de nieuwbouw. De werkput zou samenvallen met de plaats van de te bouwen huizen, exclusief de geplande garageblokken. Door de aanwezigheid van bomen op de onderzoekslocatie die nog niet verwijderd konden worden omdat er een bezwaarschrift lag van de buurtbewoners, was het niet mogelijk om op de locatie een rechthoekige werkput aan te leggen die het gehele te onderzoeken gebied zou beslaan. Bovendien moest tijdens de opgraving ook een ruime afstand tot deze bomen worden aangehouden om ze niet onbedoeld te beschadigen.

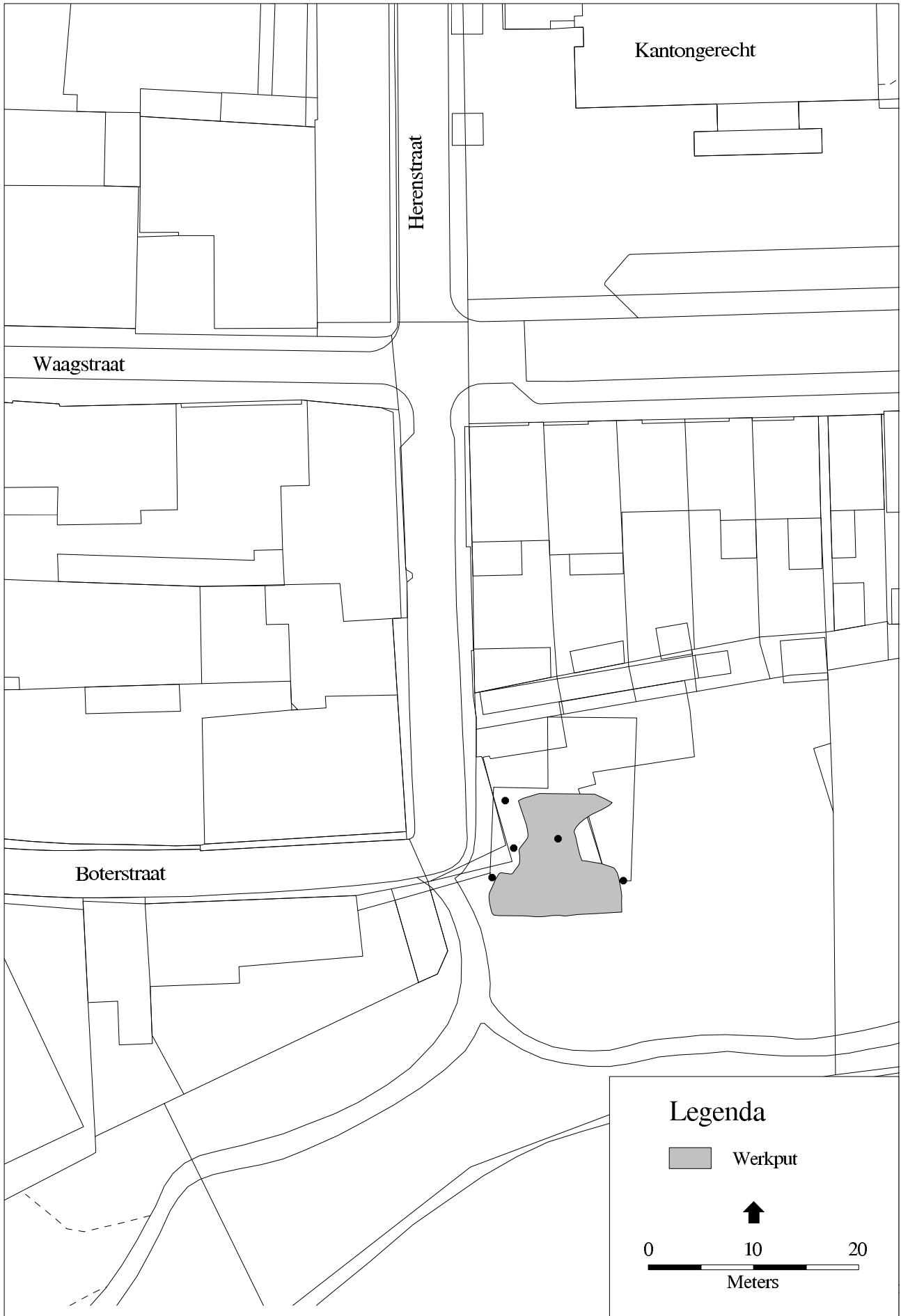
In overleg met de gemeente Wageningen is besloten dat de opgraving toch doorgang moest vinden en is, langs de bomen, een onregelmatig gevormde opgravingsput zo goed mogelijk uitgezet. Van de geplande 150 m² kon echter maar een kleine 100 m² worden ingepast. Ook de inzet van de graafmachine leverde

problemen op, omdat door de aanwezigheid van de bomen niet vrij gedraaid kon worden. De ontgraven grond zou worden afgevoerd door de civiele aannemer, Swagro bouw bv, maar bij telefonisch contact bleek het echter niet mogelijk dit tijdens de opgraving te doen. Daardoor moest tijdens het veldwerk veel worden gemanoeuvreed om de grond op de onderzoekslocatie te kunnen bergen. Om toch met de kraan in de werkput te kunnen manoeuvreren is de put iets naar het zuiden uitgebreid, en steekt daardoor circa een meter buiten het geplande bouwblok uit. In deze strook lag het door de Archeologische werkgroep Wageningen opgegraven deel van de stadsmuur. Hierdoor was deze strook al volledig verstoord, waardoor de uitbreiding van de werkput in deze richting geen verdere verstoringen heeft veroorzaakt, maar de huidige opgraving wel beter uitvoerbaar werd. Uiteindelijk werd de tijdwinst die het verminderde opgravingsoppervlak opleverde, geheel teniet gedaan door de beperkingen die de locatie met zich meebracht (afb. 1.4).

Voorafgaand aan de opgraving zijn boringen gezet, hetgeen ook werden bemoeilijkt door de aanwezige beplanting. Uiteindelijk is het gelukt om vier succesvolle boringen te zetten: boring 1 in het noordoosten van de locatie, boring 2 in het midden, boring 3 in het zuidwesten en boring 4 in het zuidoosten. De boringen zijn gezet tot op een diepte van circa 3 tot 4 m –maaiveld, met een guts van 3 cm doorsnede.

De opgravingsput is in drie vlakken opgegraven, waarbij de aangetroffen beerput volledig is uitgegraven (zie paragraaf 2.2). Het noordprofiel is gedocumenteerd, waarbij het profiel iets dieper is doorgezet dan de vlakdiepte om de onderste archeologische lagen goed in beeld te brengen. De opgravingsvlakken zijn per werkput getekend (schaal 1:20), gefotografeerd en met een metaaldetector onderzocht op metaalvondsten. Daar waar mogelijk zijn vondsten per spoor of per laag verzameld.

Kansrijke sporen en sedimentlagen zijn bemonsterd ten behoeve van paleobotanisch onderzoek. Het noordprofiel is getekend op schaal 1:20, beschreven en gefotografeerd. In het veld zijn de hoogtes van de structuren en de verschillende lagen bepaald ten opzichte van het NAP. Voor de digitale gegevensverwerking is gebruik gemaakt van het archeologische database programma Dig-it. Alle vlak- en profieltekeningen zijn gedigitaliseerd met behulp van Mapinfo.

Afbeelding 1.4 Het onderzoeksgebied met daarop aangegeven de aangepaste werkput. Kaart: B. Schomaker.

2 Resultaten

2.1 Karterend booronderzoek

A.J. Wullink

Drie van de vier gezette boringen vertonen in essentie dezelfde bodemopbouw (zie bijlage 1). Aan de basis wordt grindig zand aangetroffen. Dit is waarschijnlijk de stuwwal in de ondergrond. Hierop ligt een pakket zandige klei; dit is de laat-glaciale/vroeg-holocene Laag van Wijchen. Hierop bevinden zich humeuze zwak siltige kleien (komafzettingen), die overgaan in matig tot sterk siltige kleien; dit zijn oeverafzettingen. De top van dit pakket is zandiger en sterk verstoord, waarbij veel puin is aangeboord, maar ook plastic, houtskool, modern glas en asfalt. De eerste boring verschilt in zoverre van de overige boringen dat onder de verstoorde toplaag een kleipakket wordt aangetroffen met humeuze insluitsels en veel plantenresten. Mogelijk is dit de opvulling van de voormalige gracht. Onder dit pakket werden weer oever- en komafzettingen aangetroffen op de Laag van Wijchen, de stuwwal.

2.2 Archeologische opgraving

S.J. Tuinstra

De werkput is opgegraven in drie vlakken (afb. 2.1). Vlak 1, dat is aangelegd op 70 cm –mv, was zwaar verstoord. De verstoringen reikten gemiddeld 80 tot 120 cm diep. Vlak 1 bevatte veel recent materiaal zoals een deurmat, gordijnen, piepschuim en veel plastic, waaronder bekertjes en flessen. Deze vondsten kunnen direct in verband worden gebracht met de studentensociëteit die tot 1972 in het pand gevestigd was. De verstoringen zijn waarschijnlijk een gevolg van de sloop van huize Torck in 1972.

Ook een gedeelte van vlak 2, op 1 m –mv, was aangetast, en bevatte een aantal kuilen waarin slooppuin en modern materiaal gevonden werd. Drie sporen zijn te interpreteren als de uitbraaksleuven van fundamenteën, waarbij de uitbraak in de moderne tijd heeft plaatsgevonden. Wel werd op dit niveau het eerste middeleeuwse materiaal aangetroffen. Ook de sporen op vlak 2 kunnen grotendeels worden toegeschreven aan de sloop van huize Torck. De uitbraaksporen in het zuiden van

de werkput zijn onderdeel van de proefsleuf van de amateuropgraving, en als zodanig geven ze de positie van de stadsmuur aan.

Tijdens het verdiepen naar vlak 3, op 1,15 –mv, werd nog een klein *in situ* liggend deel van een gemetseld fundament aangetroffen, gemetseld van bakstenen met baksteenformaten van 29×14×7 cm. Verdere sporen van dit fundament waren nog zichtbaar als zandbaan. Deze zandbaan was ook zichtbaar onder het nog aanwezige deel van het fundament. Deze structuur is als tussenvlak gedocumenteerd. In het noordprofiel was zichtbaar dat dit fundamentrestant grotendeels ingebed is in een recente verstoring met veel puin. Eveneens kwam in het profiel de kopse kant van een fundament aan het licht, eveneens in de recente verstoring. Ook hier gaat het waarschijnlijk om restanten van huize Torck die tijdens de sloop niet geheel zijn verwijderd.

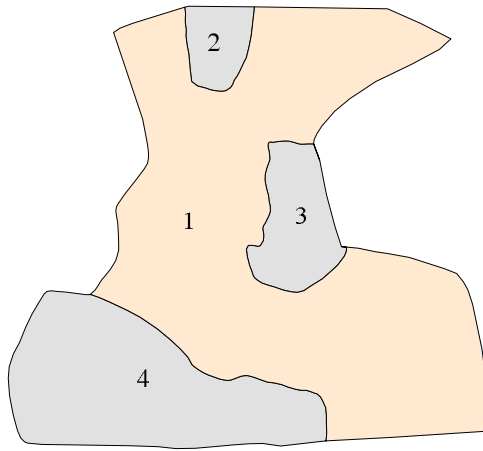
De archeologische sporen zijn voornamelijk op vlak 3 aangetroffen, op 1,30 m –mv, waar het archeologische bodemarchief nog grotendeels onverstoord was en de natuurlijke ondergrond zichtbaar werd. Dit vlak is zodanig geschaafd dat ook in het zuiden van de werkput het onderste vlak van de voorgaande opgraving door de Archeologische werkgroep Wageningen weer leesbaar was, waardoor hier nog enkele aanvullende waarnemingen konden worden gedaan. Ook hier was echter nog een recente verstoring aanwezig, in de noordwesthoek van de werkput. Hierin bevond zich een restant van een beerput. Deze beerput bleek tijdens het verdiepen van de werkput ten behoeve van de profielbestudering naar onderen toe nog wel aanwezig. Bij uitgraven van ervan bleek hij echter grotendeels gevuld met slooppuin. De beerput is waarschijnlijk tijdens de sloop van huize Torck al beschadigd en vervolgens leeggehaald en met slooppuin gevuld. De beerput bevatte geen dateerbaar vondstmateriaal, maar de positie van de beerput, en het feit dat deze van bakstenen is gemetseld, geeft al aan dat het om een beerput gaat uit de moderne tijd, die hoogstwaarschijnlijk bij huize Torck heeft gehoord.

Afgezien van de (sub)recente beerput werden drie sporen met laatmiddeleeuws aardewerk aangetroffen. Het gaat om een niet nader te duiden lineair spoor, een afvalkuil en het spoor van een greppel in het noorden van het vlak. Deze greppel bevatte het meeste vondstmateriaal, en is zeker ouder dan huize Torck, aangezien de fundamenten van dit huis de greppel oversnijden. Van de vulling van de afvalkuil is een monster genomen voor botanisch onderzoek.

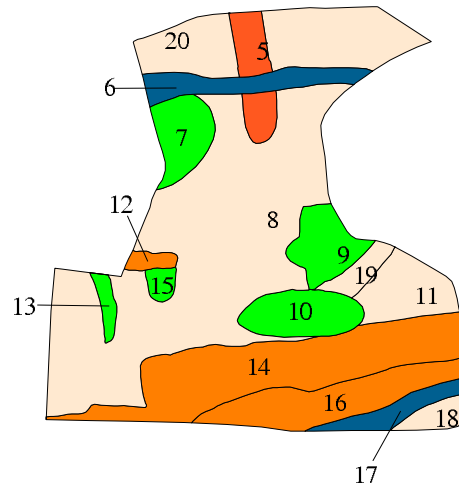
Het in het zuiden van het vlak gelokaliseerde grote spoor van de uitbraaksleuf van de stadsmuur bleek op deze diepte relatief onverstoord en bezat hier twee uitstulpingen aan de noordzijde. Waarschijnlijk gaat het hier om steunbeuren. Deze steunberen zijn vergelijkbaar met de steunberen tegen de stadsmuur die in 1980 bij een amateuropgraving aan de Schoolstraat is aangetroffen (Huisman 1982). Het spoor bevatte nog veel brokstukken van kloostermoppen. Tegen de binnenzijde van de stadsmuur werden verder de restanten van een latrine-afvoer aangetroffen. Deze latrine was van baksteen gemetseld en betreft waarschijnlijk ook een restant van huize Torck.

Na het afwerken van het vlak is langs het noordprofiel de werkput nog iets verdiept om het profiel tot in de natuurlijke ondergrond te kunnen bestuderen (afb. 2.2). De bovenkant van dit profiel wordt grotendeels gedomineerd door verstoringen en restanten van huize Torck. Onder deze sporen zijn echter oudere lagen zichtbaar. Direct naast en onder de fundamenten liggen twee grote ophogings-

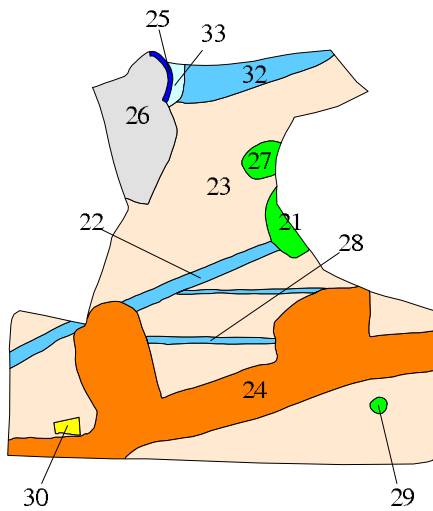
pakketten, bestaande uit een kleiige zandlaag met puin ter hoogte van de zichtbare fundamenten en een lemige zandlaag, eveneens met puinspikkels (sporen 8 en 910). Beide lagen bevatten iets aan baksteenpuin en laatmiddeleeuws aardewerk. Hieronder is in lengterichting de vulling van een laatmiddeleeuwse greppel aangesneden (spoor 32). Mogelijk gaat het hier om een greppel die het gewicht van de – achter de stenen muur liggende – aarden wal moest stabiliseren. Deze greppel is ingegraven in de natuurlijke ondergrond, die hier nog enigzins vlekkelig is. Een van deze vlekken bevatte een kogelpotscherf.

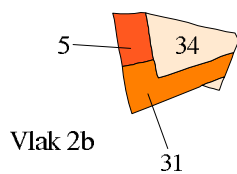
Vlak 1

Vlak 2

Vlak 3

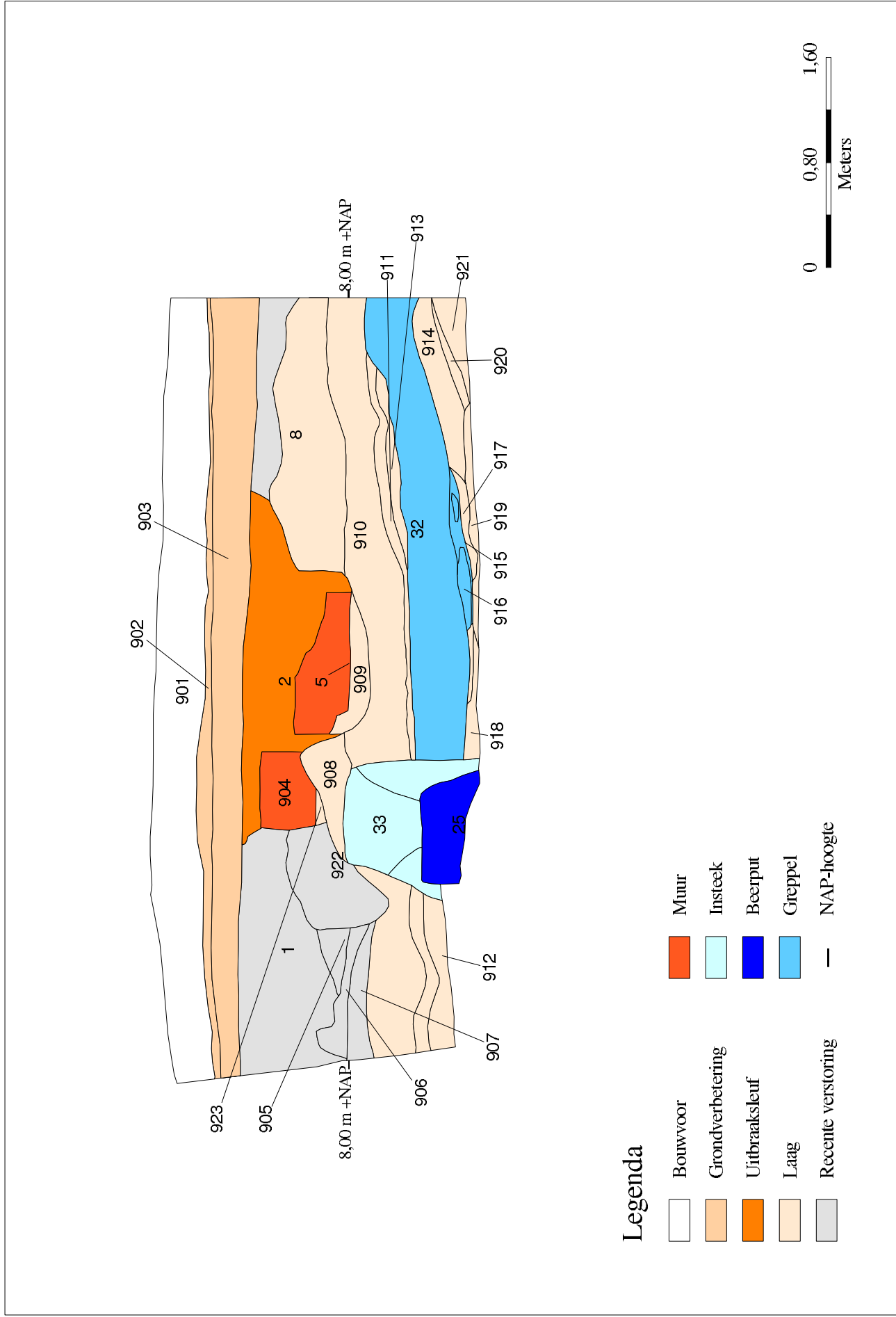
Vlak 2b

Legenda

- Kuil
- Uitbraaksleuf
- Muur
- Greppel
- Beerput
- Insteek
- Riolering
- Latrine
- Recente verstoring
- Laag

Afbeelding 2.1 Overzicht van de sporen in de diverse vlakken. Kaart: B. Schomaker.

Abbeelding 2.2 De waargenomen sporen in het noordprofiel. Kaart: B. Schomaker.

3 Vondsten

3.1 Aardewerk

K.L.B. Bosma

Tijdens het onderzoek zijn 31 scherven geborgen (mai=28). Het betreft goed geconserveerd, matig gefragmenteerd aardewerk. Dit vondstmateriaal en de bijbehorende context zijn weergegeven in tabel 3.1. Veertien van deze scherven (mai=11) zijn geborgen uit sporen in vlak 2 en vlak 3, terwijl tien fragmenten (mai=10) afkomstig zijn uit het profiel. De overige zeven scherven (mai=7) zijn geborgen tijdens de aanleg van vlak 2.

Het betreft overwegend aardewerk uit de Late Middeleeuwen. Kogelpotaardewerk vormt hierbij met twintig fragmenten van negentien afzonderlijke potten de grootste component. Randen van deze kogelpotten zijn verdikt en horizontaal of binnenzijdig afgeschuind. Verder is een randfragment van een grote kom geborgen. Eén scherf is afkomstig van een kogelpot met een standring. Al het kogelpotaardewerk is reducerend gebakken, waarbij het oppervlak overwegend donkergrijs tot zwart en de kern iets lichter van kleur is. De magering bestaat uit zand en is fijn tot matig fijn, in geen van de gevallen grof.

Wat betreft het baksel doet het materiaal sterk denken aan aardewerk uit Elmpt. We hebben hier met vrij veel zekerheid te maken met materiaal dat is geproduceerd in het nabijgelegen Oosterbeek, ten westen van Arnhem, of in ieder geval met materiaal dat in dezelfde traditie is vervaardigd. Hier werd in de late 12e en 13e eeuw kogelpotaardewerk geproduceerd dat wat betreft baksel en vormenspectrum sterke overeenkomsten vertoont met het materiaal uit de pottenbakkerijen in Elmpt (Verhoeven 1998, p. 226).

Opmerkelijk is een fragment van een cilindrisch voorwerp van een fijn gemagerd kogelpotbaksel (vnr. 3; afb. 3.1). Het heeft een diameter van ca. 14 cm en een hoogte van ca. 6 cm. De scherf is ca. 1 cm dik, heeft aan de ene kant een horizontaal afgestreeken rand en aan de andere kant een licht puntige en iets uitstaande rand. Vermoedelijk betreft het een losse standring of steun voor kogelpotten. Al het aangetroffen kogelpotaardewerk kan worden geplaatst in de periode late 12e – 13e eeuw.

Naast kogelpotaardewerk zijn fragmenten van bijna-steengoed en steengoed gevonden. Bij de drie scherven van bijna-steengoed betreft het uitsluitend fragmenten van kannen uit Siegburg, waarbij in één geval kon worden vastgesteld dat

wp	vl	sp	vnr	soort	aantal	mai	bijzonderheden	datering
1	2	8	1	kogelpotaardewerk	2	1	wandscherven Oosterbeek	late 12e – 13e
1	2	14	2	industriële witte keramiek	2	1	wand- en bodemscherf van een kom, Société Céramique Maastricht	19B – 20A
1	3	21	4	kogelpotaardewerk	1	1	rand van een kan in proto-steengoed traditie, Oosterbeek	late 12e – 13e
1	3	22	5	kogelpotaardewerk	2	2	wandfragmenten, Oosterbeek	late 12e – 13e
1	3	23	6	kogelpotaardewerk	1	1	wandfragment, grove zandmagering, vrij zacht baksel, Oosterbeek	late 12e – 13e
1	3	24	7	europes porselein	2	1	rand- en wandfragment van geheel witte kop	19B – 20
1	3	32	12	kogelpotaardewerk	2	2	wandfragment, fijne zandmagering, wandfragment matig fijne zandmagering, Oosterbeek	late 12e – 13e
1	3	32	12	bijna steengoed	2	2	wandfragment geeloranje met grijze kern, slecht gesorteerde zandmagering, aangeknepen standring van kan, geelgrijs, Siegburg	late 13e – vroege 14e
1	101	32	14	kogelpotaardewerk	1	1	schouderfragment, matig fijne zandmagering, Oosterbeek	late 12e – 13e
1	101	32	14	bijna steengoed	1	1	klein wandfragmentje, ijzerengobe op buitenzijde	late 13e – vroege 14e
1	101	32	17	kogelpotaardewerk	1	1	wandfragment, fijne magering, Oosterbeek	late 12e – 13e
1	101	32	18	kogelpotaardewerk	2	2	wandfragmenten, matig fijne zandmagering, Oosterbeek	late 12e – 13e
1	101	908	20	steengoed	1	1	schouderfragment van buikige kan in bijna-steengoed traditie, Siegburg	vroege 14e eeuw
1	101	910	13	kogelpotaardewerk	1	1	rand van grote kom, binnenzijdig afgeschuind, fijne magering, Oosterbeek	late 12e – 13e
1	101	910	19	steengoed	2	2	wandfragment, smalle draairingen, paarse ijzerengobe buitenzijde, dun zoutglazuur binnenzijde, donkergrijs, waarschijnlijk Langerwehe, wandfragment lichtgrijs, resten van ijzerengobe en zoutglazuur op buitenzijde, ribbels, Siegburg	14e – 15e
1	101	919	16	kogelpotaardewerk	1	1	bodemfragment met standring, matig fijne zandmagering, Oosterbeek	late 12e – 13e
1	521	1021	3	kogelpotaardewerk	5	5	rand, binnenzijdig afgeschuind, drie wanden en een indet voorwerp, losse standring? Diameter ca. 14 cm, hoogte ca. 6 cm, Oosterbeek	late 12e – 13e
1	521	1021	10	kogelpotaardewerk	1	1	rand van grote pot, verdikt, horizontaal afgestroken, zandgemagerd, Oosterbeek	late 12e – 13e
1	521	1021	10	bijna steengoed	1	1	wandfragment van buikige kan met geribbelde hals, Siegburg	late 13e – vroege 14e

Tabel 3.1 De aangetroffen aardewerksoorten en de bijbehorende datering per vondstcontext. Wp=werkput, vl=vlak, sp=spoor, vnr=vondstnummer, mai=minimum aantal individuen.

Afbeelding 3.1 De voor- en achterzijde van een vermoedelijke losse standring van kogelpotaardewerk. Foto: L. de Jong.

het een buikige kan betreft. De datering van dit materiaal is late 13e – vroege 14e eeuw. De vier scherven van steengoed, ook alle afkomstig van kannen, omvatten zowel materiaal uit Siegburg als één scherf van een kan uit Langerwehe. Deze laatste toont op de buitenzijde een paarse ijzerengobe en heeft smalle draairingen. Het steengoed is te plaatsen in de 14e – 15e eeuw.

Een klein deel (N=4, mai=2) is te plaatsen in de late 19e – 20 eeuw en kan in verband worden gebracht met huize Torck. Deze scherven vertegenwoordigen een kop van geheel witte, industrieel vervaardigde porselein en een kom van industrieel geproduceerd wit aardewerk. Deze laatste is gemaakt in de fabriek van de Société Céramique te Maastricht, zoals blijkt uit het beeldmerk op de onderzijde van de kom.

3.2 Botanische macroresten

G.J. de Roller

3.2.1 Inleiding en werkwijze

Tijdens de opgraving zijn zes grondmonsters genomen ten behoeve van macrorestenonderzoek. Het betreffen vnrs. 2, 9, 11, 21, 23 en een monster zonder vondstnummer dat van de natuurlijke ondergrond onder de fundering afkomstig is. Van de monsters is maximaal 5 liter grond in water met een kleine toevoeging van waterstofperoxide voorgeweekt. Hierna is de grond gezeefd over een serie zeven met maaswijdten van 0,25, 0,5, 1 en 2 mm. De zeeffresiduen zijn onder een stereomicroscop gewaardeerd op het voorkomen van macroresten waarbij is gelet op het aantal plantensoorten en het aantal individuen per soort.

Afbeelding 3.2 Het gerestaureerde mes, vnr. 15. Foto: L. de Jong.

3.2.2 Resultaten

Het monster uit de natuurlijke ondergrond bevat geen macroresten evenals vondstnummer 22. De vondstnummers 9 en 23 bevatten kleine fragmentjes houtskool die niet nader te determineren zijn. In vondstnummer 11 zit een verkoold zaad van *Vicia spec.* (wikke) alsmede enige fragmentjes houtskool. Vondstnummer 21 bevat naast houtskoolfragmenten enkele verkoolde zaden van *Hordeum* (gerst), *Avena* (haver), *vicia* en *Pisum* (erwt of duivenboon). Gerst komt het meeste voor, deels met slecht geconserveerde korrels. Van haver zijn enkele korrels aangetroffen evenals van wikke. Van de duivenboon/erwt is een half exemplaar aanwezig.

3.2.3 Conclusie

De monsters bevatten geen noemenswaardige macroresten. Er zijn enkele houtskoolfragmentjes aanwezig en slecht één monster (nr. 21) bevat meerdere resten van verkoolde zaden die afkomstig zijn van landbouwgewassen. De monsters zijn echter te arm om voor verder onderzoek in aanmerking te komen en de zeefresiduen zullen na publicatie worden afgestoten.

3.3 Metaal

C.G. Koopstra

Tijdens het onderzoek zijn drie objecten van metaal geborgen. De objecten zijn alle vervaardigd uit ijzer. In het veld en na het wassen kon, ten gevolge van de sterke mate van corrosie, de aard en functie van de objecten niet worden vastgesteld. Na reiniging en restauratie bleken de drie objecten echter onderdeel te zijn van één mes (vnr. 15). Het mes heeft een lengte van 235 mm en is grotendeels compleet; enkel van het heft ontbreekt een deel (afb. 3.2).

Het heft blijkt uit hout te zijn vervaardigd en hier is dankzij corrosieproducten een deel van bewaard gebleven; op de angel zijn duidelijke houtresten waarneembaar. Voor de rest bestaat het mes uit ijzer, waarbij lemmet en angel uit één stuk ijzer zijn gesmeed. Het lemmet heeft een lengte van 135 mm en een breedte van 36 mm, de angel meet 92 mm. Het lemmet toont een min of meer recht snijvlak,

door corrosie heeft het echter een grillig verloop. De achterzijde van het lemmet heeft een gebogen vorm. Op de overgang van het lemmet naar de angel bevindt zich een ijzeren ring met een diameter van 27 mm, een breedte van 9 mm en een dikte van 2 mm. Het betreft hier de zogenaamde mesheftbescherming. Deze moest het splijten van het houten heft tegengaan. Door corrosieproducten is de ring vast komen te zitten aan het lemmet en zit derhalve op zijn oorspronkelijke plek.

Waarschijnlijk betreft het hier een keukenmes waar plantaardig voedsel mee gesneden werd. Dit kan met name worden afgeleid uit het rechte snijvlak. Vlees en/of fileermessen tonen per definitie een gebogen snijvlak. Aangezien eenvoudige keukenmessen nauwelijks onderhevig zijn geweest aan vormverandering is het doorgaans lastig om messen op typologische gronden nauwkeurig te dateren. Het feit dat het heft aan een angel bevestigd heeft gezeten pleit echter wel voor een laatmiddeleeuwse datering. Dit vermoeden wordt ondersteund door de mate van corrosie; het mes bevat nauwelijks een metaalkern. Ook de context onderschrijft een middeleeuwse datering. Het mes werd aangetroffen in een greppel waarin ook middeleeuws aardewerk werd aangetroffen (put 1, vlak 3 en noordprofiel, spoor 32; zie afb. 2.1 en 2.2).

4 Conclusies en aanbevelingen

S.J. Tuinstra

4.1 Conclusie

Tijdens de opgraving zijn duidelijke sporen van het historisch bekende huize Torck aangetroffen en kon de positie van de voormalige stadsmuur worden bepaald. Oudere structuren zijn op het eerste gezicht niet aanwezig, alhoewel de vondst van laatmiddeleeuwse scherven en sporen wel aangeeft dat deze plek al lang voor de bouw van huize Torck in gebruik is geweest. Ondanks haar geringe omvang heeft de opgraving nieuwe gegevens over de de middeleeuwse situatie opgeleverd. Bij het vrijleggen van de sporen van de stadsmuur in vlak 3 kwam aan het licht dat deze uitstulpingen bezat aan de binnenzijde. Waarschijnlijk gaat het hier om steunbeuren.

Aan de noordzijde van vlak 3, zichtbaar in het noordprofiel, werd een greppel van middeleeuwse origine aangetroffen die parallel liep aan de stadsmuur. Mogelijk gaat het hier om een greppel die het gewicht van de achter de stenen muur liggende aarden wal moest stabiliseren. Na de middeleeuwen, maar voorafgaand aan de bouw van huize Torck, is het terrein nog opgehoogd. Dit is te zien aan de lagen in het profiel die op de genoemde middeleeuwse greppel liggen. Deze lagen bevatten enkele stukken middeleeuws aardewerk, waaronder in de onderste laag het jongste materiaal, 14e/15e-eeuws steengoed, en zullen ergens na de 14e eeuw en de vóór de bouw van huize Torck in 1741 zijn opgebracht.

Op grond van de resultaten kunnen de in de inleiding gestelde vragen als volgt worden beantwoord:

Karterend booronderzoek

- 1 *Wat is de exacte bodemopbouw en geomorfologische situatie in het onderzoeksgebied?*

Aan de basis wordt grindig zand aangetroffen, vermoedelijk de stuwwal in de ondergrond. Hierop ligt een pakket zandige klei, de Laat-Glaciaal/Vroeg-Holocene Laag van Wijchen. Hierop bevinden zich komafzettingen, humeuze zwak siltige kleien, die overgaan in matig tot sterk siltige kleien; dit zijn oeverafzettingen. De top van dit pakket is zandiger en sterk verstoord tot aan het maaiveld.

2 *In hoeverre is de bodem ter plaatse nog intact?*

Tot 1 m –mv is de bodem verstoord, daaronder is de bodem grotendeels intact.

3 *Kunnen nog intacte archeologische resten worden aangetroffen uit de periode voor de middeleeuwen? Zo ja, welke?*

Archeologische indicatoren zijn niet aangetroffen in de boorkernen, maar door de intactheid van de oeverafzettinglagen onder de aangetroffen middeleeuwse lagen zijn sporen uit eerdere periodes, hoewel niet waarschijnlijk, nooit geheel uit te sluiten.

Opgraving met beperkingen

1 *Bevinden zich in het onderzoeksgebied nog intacte resten uit de Middeleeuwen, bijv. funderingsresten van het huisje aan de wal, resten van de eerste fasen van de stadsomwalling of bebouwing binnen de eerste vestingwerken? Zo ja, welke?*

Hier zijn geen zekere uitspraken over te doen, gezien de geringe omvang van het onderzoek. Er zijn aanwijzingen voor gebruik van dit terrein in de Middeleeuwen, maar geen intacte resten van structuren. Aanwijzingen voor een stadswal zijn niet gevonden.

2 *Bevinden zich in het onderzoeksgebied nog archeologische waarden uit de Nieuwe Tijd? Zo ja, welke? In welk verband zijn deze te relateren aan huize Torck of latere bebouwing?*

Archeologische restanten uit de Nieuwe tijd zijn duidelijk aanwezig, en het betreft hier waarschijnlijk allemaal restanten van huize Torck.

3 *Wat is de omvang, aard, datering van eventuele aangetroffen archeologische vindplaatsen?*

De werkput beslaat slecht een klein deel van de hier aanwezige vindplaatsen. Er zijn aanwijzingen voor het middeleeuwse gebruik van dit terrein. De voornaamste archeologische resten betreffen de sporen van huize Torck en vestingwerken in de vorm van de uitgebroken middeleeuwse stadswal. Deze strekken zich tot ver buiten de put uit.

4 *Zijn er voordat de locatie bebouwd werd grondverbeteringen (ophogingslagen) aangebracht? Zo ja, waaruit bestond de ophoging en hoe is deze te onderscheiden?*

In het noordprofiel is te zien dat voorafgaand aan de bouw van huize Torck een ophogings- danwel egalisatiepakket is opgebracht op de middeleeuwse sporen. Dit pakket bestaat uit een kleiige zandlaag met puin en een lemige zandlaag met puinspikkels. Deze lagen onderscheiden zich duidelijk van de rommelige verstoorde pakketten daarboven en van de relatief schone en compacte onderliggende middeleeuwse sporen.

5 *Is de stadsmuur of uitbraaksleuven van de stadsmuur of andere sporen van het verdedigingsstelsel (bv. gracht) nog op deze locatie aanwezig? Hoe zien deze er uit en wat is de relatie met de overige sporen?*

De lijn van de stadsmuur is weliswaar te volgen, maar de muur is in zijn geheel uitgebroken en is reeds in 1978 opgegraven, waardoor ook het uit-

braakspoor zwaar verstoord is. De onderkant van de uitbraaksleuf is echter nog intact en bevat nog kloostermopfragmenten. De positie van de stadsmuur is direct gerelateerd aan huize Torck, het vormt de rooilijn van deze latere bebouwing.

- 6 *Vanaf wanneer is de locatie bebouwd geweest en wat was de aard van de bebouwing?*

Het is mogelijk dat hier in de late middeleeuwen al bebouwing is geweest, maar dit is op basis van de huidige opgravingsresultaten niet met zekerheid te zeggen. Vanaf het midden van de 18e eeuw heeft hier huize Torck gestaan.

- 7 *Zijn er sporen van de stadsbranden uit o.a. 1422 en 1625? Zo ja, hoe manifesteren die zich?*

Dergerlijke sporen zijn niet aangetroffen.

- 8 *In hoeverre kloppen de verwachtingen op basis van het eerder uitgevoerde archeologische amateuronderzoek?*

De stadsmuur en huize Torck zijn exact aangetroffen daar waar ze verwacht werden, en de mogelijkheid dat hier al in de middeleeuwen bewoning aanwezig was, staat nog steeds open.

- 9 *In welke periode of periodes heeft bewoning of gebruik van de locatie plaatsgevonden?*

Vanaf de 12e eeuw is hier mogelijk bewoning geweest, maar huize Torck uit 1741 is op het onderzoeksterrein de eerste onmiskenbare bewoning.

- 10 *Is het mogelijk een uitspraak te doen over de (huishoudelijke of industrieële) activiteiten die hier plaatsvonden? Zo ja, welke?*

Hiervoor zijn niet genoeg gegevens aanwezig.

- 11 *Is het mogelijk om een uitspraak te doen over parcelering en eventuele veranderingen hierin in de loop van de tijd? Zo ja, welke?*

Nee, de omvang van de werkput was te gering om hier concrete aanwijzingen voor te krijgen.

- 12 *Zijn er op de locatie (sporen van) beerputten?*

Er is een beerput gevonden die behoorde tot huize Torck. Deze beerput is echter waarschijnlijk tijdens de sloop van het pand gelegegd en daarna volgestort met slooppuin.

- 13 *Is het mogelijk een uitspraak te doen over de specifieke bewoner(s) en/of gebruiker(s) van de locatie, gekoppeld aan de bewoningsniveaus? Zo ja, welke?*

Nee, tenminste niet wat betreft het middeleeuwse gebruik van het terrein. De overige bewoners zijn historisch bekend.

- 14 *Is het mogelijk om op basis van het vondstmateriaal of anderszins een indicatie te geven van de sociale klasse waartoe de bewoner(s) en/of gebruiker(s) behoorde(n)? Zo ja, welke?*

Nee, zie het antwoord op de vorige vraag.

4.2 Aanbeveling

Het huidige onderzoek heeft de archeologische waarde voldoende ontsloten, waardoor het terrein in principe kan worden vrijgegeven. De door de bomen ter plekke

niet bereikbare terreindelen zijn dusdanig klein van omvang dat, gezien de resultaten van het opgegraven terrein, hier geen behoudenswaardige archeologische resten meer te verwachten zijn. Een definitief besluit hierover ligt echter bij de bevoegde autoriteit, in de vorm van de gemeente Wageningen.

Literatuur

Huisman, J., 1982. *Onderzoek naar de stadsmuren van Wageningen in de periode 1977–1980*. Renkum. Opgravingsverslag.

Verhoeven, A.A.A., 1998. *Middeleeuws gebruiksaardewerk in Nederland (8ste–13de eeuw)*. Amsterdam (Amsterdam Archaeological Studies 3).

Bijlage 1 Boorstaten

De volgende afkortingen worden in de boorstaten gebruikt.

grondsoort (onderdeel lithologie)		z3	sterk zandig
GM	geen monster		
K	klei		grind (onderdeel van lithologie)
Z	zand	g1	zwak grindig
		g3	sterk grindig
bijmengsel (onderdeel lithologie)			
nvt	niet van toepassing		humus (onderdeel lithologie)
s1	zwak siltig	h2	matig humeus
s2	matig siltig	h3	sterk humeus
s3	sterk siltig		
z1	zwak zandig		
z2	matig zandig		

boring 1 *Boormethode: edelmanboring, guts.*

diepte lithologie	kleur	grens	
190 Kz3	donker grijszwart	scherp	<i>Kalkgehalte:</i> kalkrijk. <i>Bodemkundige interpretaties:</i> vergraven. <i>Opmerkingen:</i> puin, houtschool, baksteen, mortel, grind, funderingssleuf stadsmuur?.
220 Kz2	donker blauwgrijs	geleidelijk	<i>Kalkgehalte:</i> kalkrijk. <i>Vlekken:</i> sterk gevlekt, bruin. <i>Plantenresten:</i> spoor. <i>Opmerkingen:</i> humeuze insluitsels.
260 Kz1	donker blauwgrijs	scherp	<i>Kalkgehalte:</i> kalkrijk. <i>Vlekken:</i> sterk gevlekt, bruin. <i>Plantenresten:</i> weinig. <i>Opmerkingen:</i> humeuze insluitsels.
300 Ks2	bruingrijs	scherp	<i>Kalkgehalte:</i> kalkrijk.
330 Kz1	donker grijs	scherp	<i>Kalkgehalte:</i> kalkloos. <i>Vlekken:</i> licht gevlekt, bruin. <i>Sublagen:</i> humeuze lagen. <i>Opmerkingen:</i> Laag van Wijchen.
350 Kz3	blauwgrijs	scherp	<i>Kalkgehalte:</i> kalkloos. <i>Opmerkingen:</i> Laag van Wijchen.
351 GMnvt	niet van toepassing	gestaakt	<i>Opmerkingen:</i> grindig: Stuwwal?.

boring 2 *Boormethode: edelmanboring, guts.*

diepte lithologie	kleur	grens	
110 Zs3	donker bruin	scherp	<i>Opmerkingen:</i> sterk puinhoudend, baksteen, glas, houtschool, asfalt, plastic.
140 Kz2	geelbruin	scherp	<i>Opmerkingen:</i> mortel, houtschool, baksteen.
250 Ks2	geelbruin	scherp	<i>Kalkgehalte:</i> kalkrijk. <i>Vlekken:</i> sterk gevlekt, oranje. <i>Laagtrends:</i> naar boven toe grover.
270 Ks1h2	donker grijs	scherp	
300 Ks1	bruingrijs	scherp	<i>Kalkgehalte:</i> kalkloos.
320 Kz1	grijs	scherp	<i>Kalkgehalte:</i> kalkloos. <i>Opmerkingen:</i> houtresten. Laag van Wijchen.
322 Zs1g1	bruingrijs	beëindigd	<i>Kalkgehalte:</i> kalkloos. <i>Opmerkingen:</i> Stuwwal.

boring 3 *Boormethode: edelmanboring, guts.*

diepte lithologie	kleur	grens	
70 Ks3	donker bruin	scherp	<i>Opmerkingen:</i> puin, houtschool.
180 Ks3	bruinbruin	geleidelijk	<i>Vlekken:</i> matig gevlekt, oranje.
230 Ks2	bruinbruin	geleidelijk	<i>Vlekken:</i> sterk gevlekt, oranje.
280 Ks1h3	bruinzwart	scherp	<i>Vlekken:</i> licht gevlekt, oranje.
300 Kz1	grijs	scherp	<i>Opmerkingen:</i> Laag van Wijchen.
310 Zs1g3	grijs	beëindigd	<i>Opmerkingen:</i> Stuwwal.

boring 4 *Boormethode: edelmanboring, guts.*

<i>diepte lithologie</i>	<i>kleur</i>	<i>grens</i>	
80 Zs2	donker zwartbruin	scherp	<i>Kalkgehalte: kalkrijk. Opmerkingen: puin, glas houtskool.</i>
170 Kz1	bruingrijs	scherp	<i>Kalkgehalte: kalkrijk. Opmerkingen: puin, mortel.</i>
210 Ks2	grijs	scherp	<i>Kalkgehalte: kalkarm. Vlekken: sterk gevlekt, oranje.</i>
220 Ks2	grijs	geleidelijk	<i>Kalkgehalte: kalkarm.</i>
250 Ks1h2	donker grijsbruin	geleidelijk	<i>Kalkgehalte: kalkloos.</i>
270 Kz1	grijs	scherp	<i>Kalkgehalte: kalkloos. Opmerkingen: plantenresten. Laag van Wijchen.</i>
272 GMnvt	niet van toepassing	gestaakt	<i>Opmerkingen: Stuwwal.</i>
